

Βασικές αρχές εναλλακτικής επικοινωνίας: Εφαρμογές στην εκπαιδευτική πράξη

Α' Μέρος: Αξιολόγηση
επικοινωνιακού προφίλ μαθητή και
επιλογή προσέγγισης

Συστήματα Εναλλακτικής και Επαυξητικής Επικοινωνίας και εκπαιδευτικές προσεγγίσεις*

Applied Behavioral (ABA)
Analysis Program

Επικοινωνία και διαταραχές

- Η γλώσσα (προφορικός και γραπτός λόγος) είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την επικοινωνία*.
- Τι συμβαίνει, όμως, στην περίπτωση που είτε δεν υπάρχει εκφερόμενος λόγος (non-verbal)¹ είτε εντοπίζονται γενικές μαθησιακές δυσκολίες²;
- Αισθητηριακές αναπηρίες: κώφωση/ βαρηκοΐα, τύφλωση/ αμβλυωπία, τυφλοκώφωση.
- Κινητική αναπηρία. Τι προσαρμογές απαιτούνται;
- Νοητική αναπηρία. Πώς διευκολύνουμε την επικοινωνία και από τις δύο πλευρές;**
- Πώς αντιλαμβάνεται την επικοινωνία ένας μαθητής στο φάσμα του αυτισμού;***

Πώς ξεκινάμε;

- Ανάγκη για εναλλακτικό τρόπο επικοινωνίας:
 - αξιολόγηση επικοινωνιακού προφίλ μαθητή
 - χρήση έτοιμου υλικού ή κατασκευή πρωτότυπου από εκπαιδευτικό³
 - εφαρμογή με δομημένη δραστηριότητα (επαναληπτικά και συστηματικά)*
 - αλλαγές σύμφωνα με ανατροφοδότηση
 - αξιοποίηση ευκαιριών για γενίκευση επικοινωνιακής δεξιότητας στην καθημερινότητα⁴

Αξιολόγηση επικοινωνιακού προφίλ:

- Πρωτόκολλο παρατήρησης:
 - Τι κάνει ο μαθητής;
Υπάρχει επικοινωνιακή πρόθεση ή αποσύρεται από τους γύρω του¹;
 - Πώς επιλέγει να επικοινωνήσει ανάγκη/ επιθυμία του²;
 - Σε τι πλαίσιο παρατηρείται ο μαθητής³;
 - Με ποιον αλληλεπιδρά⁴;
 - Συζητώ με συναδέλφους που απασχολούν μαθητή: διασταύρωση πληροφοριών.

Άρα, τι – πώς – πού – με ποιον;

Τι μπορώ να καταγράψω*...

- Αν δηλώνει αίτημα/ ανάγκη/ επιθυμία
- Αν ζητά βοήθεια
- Αν ζητά από κάποιον να επαναλάβει ή να διακόψει μια ενέργεια
- Αν ζητά διάλειμμα
- Από τι απόσταση προσελκύει την προσοχή του άλλου
- Πώς δέχεται/ συμφωνεί¹;
- Πώς αρνείται²;
- Απαντά σε ερωτήσεις; Αν έχει λόγο: Μονολεκτικά ή περιφραστικά;
- Εκφράζει συναισθήματα.
- Χαιρετά, ευχαριστεί...

Παράδειγμα Πρωτοκόλλου Επικοινωνίας

Πού και πότε;	Με ποιον;	Τι κάνει; Πώς επικοινωνεί;	Παρατηρήσεις:
Ώρα φαγητού, κουζίνα σχολείου	Δασκάλα τάξης	Πιάνει χέρι δασκάλας και κατευθύνει προς κουτάλι	Φωνάζει «Αααα!» παράλληλα με κίνηση. Δείχνει ανυπόμονος.
Τουαλέτα, διάλειμμα	Ειδικό Βοηθητικό Προσωπικό	Δείχνει κάρτα τουαλέτας από ντοσιέ επικοινωνίας.	Έχει βλεμματική επαφή με ΕΒΠ και περιμένει να τον συνοδεύσει.

Αφού καταλήξουμε στη δομή του πρωτοκόλλου...

- Καταγράφουμε
- Συστηματοποιούμε δεδομένα, κάνουμε υποθέσεις και καταλήγουμε σε κάποια «συμπεράσματα»- σενάρια επικοινωνίας.
- Επιλέγουμε κατάλληλα υλικά και τρόπο επικοινωνιακής προσέγγισης σε δομημένη δραστηριότητα*
- Εφαρμόζουμε
- Καταγράφουμε και πάλι
- Λαμβάνουμε ανατροφοδότηση
- Επιβεβαιώνουμε ή καταρρίπτουμε τα σενάρια μας.
- Προβαίνουμε σε αλλαγές.

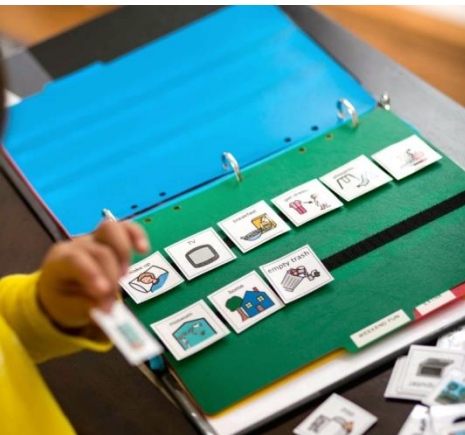
Όταν συστηματοποιηθεί η προσπάθεια:

Παράδειγμα:

Έστω ότι ο μαθητής εκπαιδεύεται σε *ανταλλαγή εικόνων* ως σύστημα εναλλακτικής επικοινωνίας.

Στόχος: όσο πιο αυτόνομη επικοινωνία γίνεται με αποδέκτη έναν «συνομιλητή».

Δόμηση δραστηριότητας: κατάτμηση σε βήματα και εκμάθηση με πολλές επαναλήψεις.

Βήματα επικοινωνίας*	✓ ή X	Παρατήρηση
Πήρε ντοσιέ επικοινωνίας	✓	
Διάλεξε κάρτα	✓	
Έρθε και μου την έδωσε	X	Έμεινε σε θέση του. Την κοιτούσε μόνος του.

Για μια μαθήτρια με δυσκολία σε λεπτή κινητικότητα, χωρίς λόγο και σε αναπηρικό αμαξίδιο.

Πώς θα μπορούσε να διαφοροποιηθούν τα παραπάνω βήματα;

Βήματα επικοινωνίας	✓ ή X	Παρατήρηση
Πήγε σε πίνακα επικοινωνίας	✓	
Έδειξε αντικείμενο	✓	
Μου το έδωσε	X	

Δραστηριότητα 1

- Διαλέξτε ένα μαθητή.
- Σκεφτείτε με τι είδους υλικά του αρέσει να απασχολείται (3D αντικείμενα, μαλακά ή σκληρά, είναι δεκτικός με κάρτες...).
- Συμπληρώστε το δικό σας πρωτόκολλο.
- Πώς θα φτιάχνατε την πρώτη κάρτα* σας;
- Τι θα επιλέγατε ως πρώτη έννοια να διδάξετε και γιατί;
- Εξηγήστε το σκεπτικό σας ως προς την επιλογή των υλικών.

Δραστηριότητα 2

- Πώς θα σχεδιάζατε να εμπλέξετε το μαθητή στις παρακάτω επικοινωνιακές περιστάσεις;
 - «Καλημέρα!» (Μπαίνοντας στην τάξη...)
 - Ζητώντας/ «Θέλω...» (δήλωση ανάγκης/ επιθυμίας)
 - «Δε θέλω...» (δήλωση άρνησης)
 - Κοίτα! (μοίρασμα πληροφορίας/ συναισθήματος)

Συστήματα Εναλλακτικής και Επαυξητικής Επικοινωνίας* – ΣΕΕΕ (Βογινδρούκας, 2005, <http://www.asha.org/public/speech/disorders/InfoAACUsers.htm>)

- Τα πιο γνωστά: το γλωσσικό πρόγραμμα MAKATON (Walker, 1980) και το Picture Exchange Communication System (PECS) (Bondy & Frost, 1985).
- ABA, TEACCH: Δεν είναι συστήματα επικοινωνίας αλλά εκπαιδευτικές προσεγγίσεις**.
- Απτικά γραφικά (tactile graphics) για τυφλούς και τυφλοκωφούς μαθητές: εναλλακτικά μέσα για πρόσβαση σε πληροφορία.

Πώς επιλέγω;

- Με βάση την αξιολόγηση και την παρατήρηση.
- Στο μέλλον ενδεχομένως να εμπλουτιστεί η επικοινωνιακή προσέγγιση ανάλογα με ανατροφοδότηση από παιδί*.
- Κάνω δοκιμές. Με διάφορα υλικά.
- Δεν αποθαρρύνομαι από πιθανή αρχική αποτυχία. Ξαναδοκιμάζω. Δίνω πίστωση χρόνου σε μαθητή να εξοικειωθεί με νέα δεδομένα**.
- Σταματώ όταν ο μαθητής δηλώνει ότι δεν επιθυμεί να εμπλακεί. Δε ρισκάρω τη σχέση εμπιστοσύνης μαζί του.
- Προσπαθώ να ολοκληρώσω έστω μία εκτέλεση-δραστηριότητα.
- Επιδιώκω να αξιοποιώ την επικοινωνιακή προσέγγιση σε όσο πιο αυθόρμητες και ρεαλιστικές καταστάσεις μπορώ.

Βασικές «αρχές» για επιλογή επικοινωνιακής προσέγγισης και κατασκευή υλικού

- A) Πολυαισθητηριακή προσέγγιση¹
- B) Χρήση καρτών ή/και αντικειμένων²
- Γ) Είδος απεικόνισης³
- Δ) Σύντομος και σαφής λόγος (γραπτός και προφορικός)
ή απουσία⁴
- Ε) Σημασία σε κλίμακα κατασκευής υλικού⁵
- ΣΤ) Επιλογή κατάλληλου υλικού⁶
- Ζ) Όχι βομβαρδισμός με πολλά ερεθίσματα ταυτόχρονα⁷
- Η) Σταδιακά αυξανόμενη δυσκολία σε παρουσίαση
εννοιών⁸

Στοιχεία που μπορώ να αξιοποιήσω:

Ελληνική Νοηματική Γλώσσα:

- Νοήματα
- Βασικές χειρομορφές
- Αν ο μαθητής δυσκολεύεται σε κατανόηση: απλά και λιγότερο αφηρημένα νοήματα, που να αναπαριστούν οπτικά εν μέρει αντικείμενο ή ενέργεια
- π.χ. πίνω, τρώω, μπάλα
- Βεβαιώνομαι ότι ο μαθητής με κοιτάει, ώστε να αντιληφθεί και το νόημα που εκτελώ.
- Απαιτητική για κάποιος μαθητές λόγω πιο αφαιρετικού χαρακτήρα της.

Braille

- Σταδιακή ανάπτυξη απτικής αντίληψης
- Για μαθητή που σταδιακά χάνει όραση
- Αρχικά σε μεγάλη κλίμακα, σταδιακά μεταβαίνω σε μικρότερο μέγεθος.
- Προπαρασκευαστικό στάδιο.

Απτικά γραφικά

- Αντικείμενα (ολόκληρα ή τμήμα τους)¹
- Αυθαίρετα σύμβολα²
- Καλή οργάνωση και δόμηση χώρου σε τάξη³

Σύστημα ανταλλαγής εικόνων PECS

- Χρήση καρτών ανάμεσα σε 2* «συνομιλητές»
- Έτοιμο υλικό –κατηγορίες εννοιών
- Ίδια φιλοσοφία και αντικατάστασή τους με δικό μας πρωτότυπο υλικό: σχέδιο, πραγματική φωτογραφία, με ή χωρίς λέξεις**

σχολική τσάντα

PECS

- <https://www.youtube.com/watch?v=mECI6PKVFIA>
- Στάδιο 1: Ανταλλαγή μέσω σωματικής υποστήριξης

Πρακτική Εξάσκηση

1. Επικοινωνιακή δραστηριότητα τύπου PECS: ανταλλαγή κάρτας με βοηθό για σωματική υποστήριξη.
 - Χρήση υλικών ενισχυτών από κατηγορία φαγητού (π.χ. καραμέλα, χυμό, ποπ κορν*) ή παιχνιδιών
 - Πώς διαχειριζόμαστε τον κίνδυνο ο μαθητής να χορτάσει ή να σταματήσει να ζητά;
Βρίσκουμε νέο ενδιαφέρον για κινητοποίηση.
 - Πώς αποσπώ το παιχνίδι από το μαθητή, για να επαναλάβω τη δραστηριότητα;
Επιλέγω παιχνίδι που κινητοποιεί, αλλά όχι κάτι που αδυνατεί να αποχωριστεί και τον φέρει σε ένταση ή/και διακόψει τη δραστηριότητα και το καλό κλίμα επικοινωνιακής αλληλεπίδρασης.

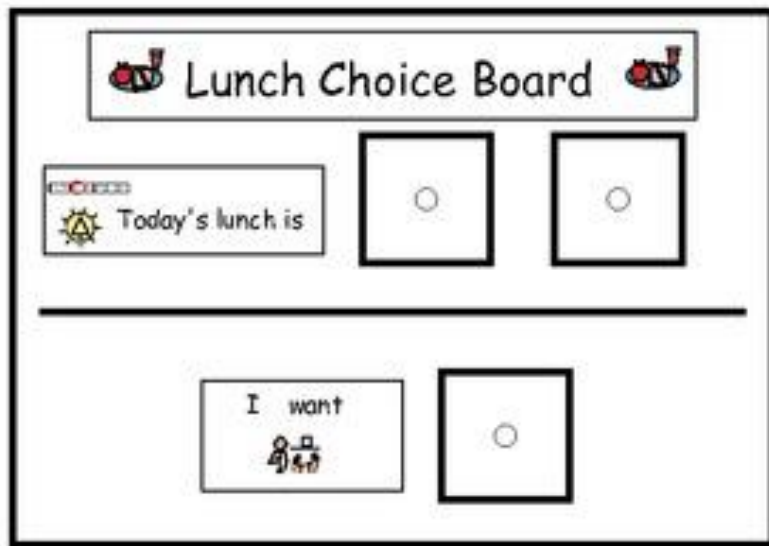
Πίνακας Ελεύθερης Επιλογής

I want

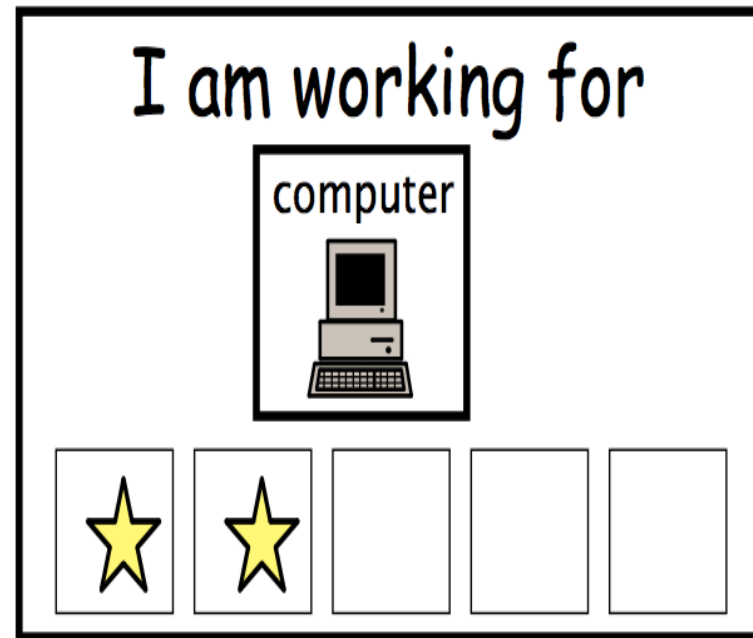
 big wheel	 golf	 trampoline
 bubble blower	 sand and water table	 sidewalk chalk

Choice

Πίνακας Επιλογής ανάμεσα με περιορισμούς και υπενθύμιση ενισχυτή με οπτικό τρόπο

Laminate and put hand velcro on the circles.

Δραστηριότητα 3

Πίνακας ελεύθερης και περιορισμένης επιλογής:

- Σε χαρτόνι...
 - μέγεθος,
 - διαχωριστικά – υφές υλικών,
 - είδος εικόνων και πληροφοριών,
 - διάταξη...

Σύστημα επικοινωνίας

- 2 συστήματα:

A) προφορικός λόγος και νοήματα

B) προφορικός λόγος και οπτικά ασπρόμαυρα
σύμβολα

ΜΑΚΑΤΟΝ - σύμβολα

ΣΤΑΔΙΟ 1

Μαμά

Μπαμπάς... πρόσωπα

Νερό

Μπισκότο.... Τρόφιμα και Ποτά

Τουαλέτα

Κρεβάτι

Σπίτι

Αυτοκίνητο ... χώροι και αντικείμενα

Εγώ

Εσύ

Πού;

Τι;... αντωνυμίες και βασικές ερωτήσεις

Κοιμάμαι

Πίνω

Τρώω... βασικά ρήματα/ ενέργειες

Μπράβο

Παρακαλώ

Ευχαριστώ

Καλημέρα

Ναι

Όχι... καθημερινές εκφράσεις

ΜΑΚΑΤΟΝ – προχωρημένο επίπεδο

Εναλλακτικά Συστήματα Επικοινωνίας (5)

Γλωσσικό Πρόγραμμα ΜΑΚΑΤΟΝ

Σε παιδιά με αυξημένο λόγο :παράδειγμα χρήσης
συμβόλων

για περιγραφή γεγονότων σε αλληλουχία

Το πρωί

εγώ

σηκώνομαι

κάνω ντους

πίνω

γάλα

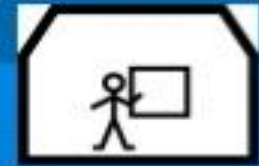
ντύνομαι

και

πάω

σχολείο

- https://www.youtube.com/watch?v=BLGY_q8pCgE

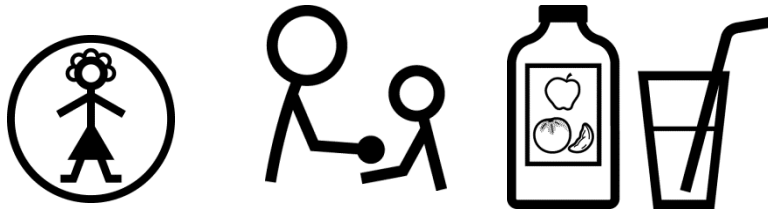
Βασικά νοήματα Αγγλικής
Νοηματικής Γλώσσας σε
ΜΑΚΑΤΟΝ.

Παράδειγμα χρήσης σε τάξη
με παιγνιώδεις
δραστηριότητες:

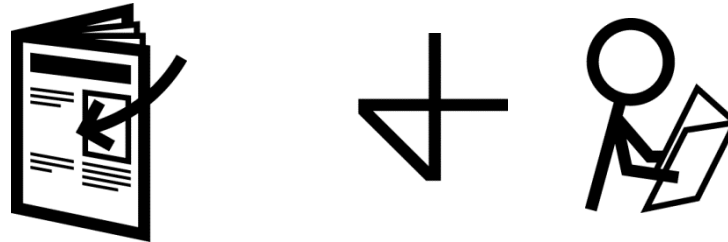
https://www.youtube.com/watch?v=poLV_AoHTel

2. Επικοινωνιακή δραστηριότητα τύπου ΜΑΚΑΤΟΝ (και τα δύο μοντέλα):

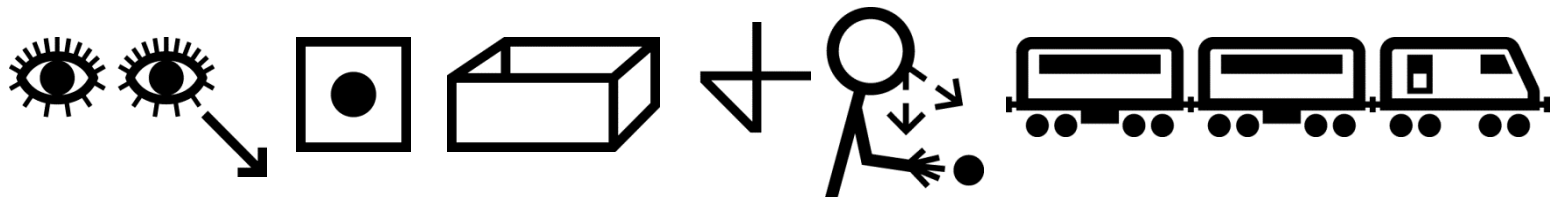
- Οπτικά σύμβολα ή ΕΝΓ παράλληλα με χρήση προφορικού λόγου.
- Παραδείγματα:
 - Μαμά, δώσε μου χυμό.

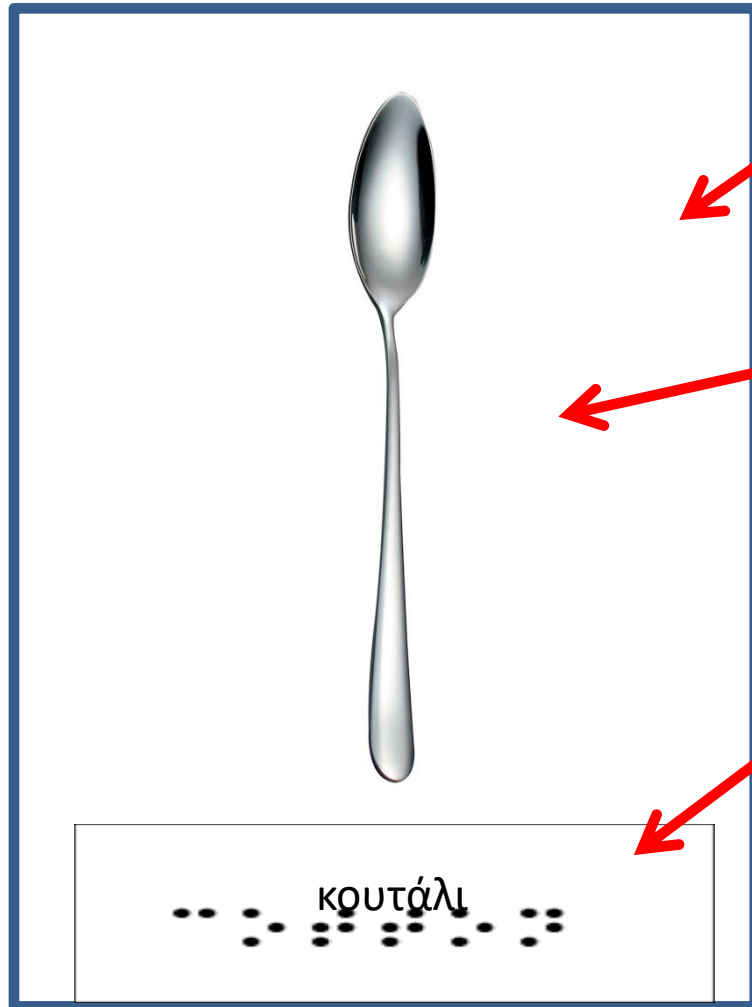
- (όνομα), άνοιξε (το) βιβλίο* και διάβασε.

- (όνομα), κοίτα μέσα στο κουτί και βρες (το) τρένο.

Παράδειγμα 1

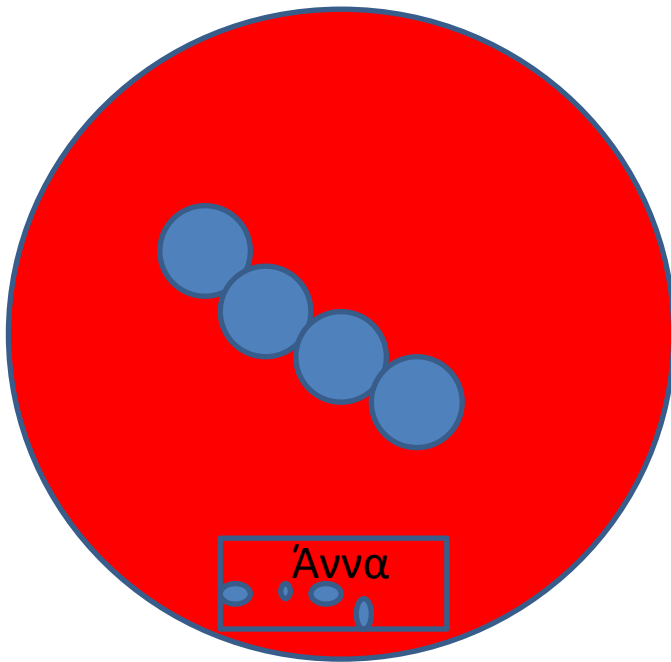
Κάρτα σε σχήμα «παραλληλόγραμμο»:
κατηγορία - αντικείμενα

Πραγματικό αντικείμενο ή τμήμα του ή
φωτογραφία.

Γραφή Braille σε διαφανές χαρτί.
Λέξη κολλημένη ακριβώς επάνω από
τη λέξη βλεπόντων με μαύρο μελάνι.

Σε πίσω μέρος κάρτας τυπωμένο σε εικόνα
το νόημα «κουτάλι» από ΕΝΓ.

Παράδειγμα 2

- Κύκλος: κατηγορία – πρόσωπα
- Συγκεκριμένο χαρακτηριστικό υλικό (χάντρες βραχιολιού) = όνομα/ αναγνώριση ατόμου
- Με γραφή βλεπόντων ή/ και Braille

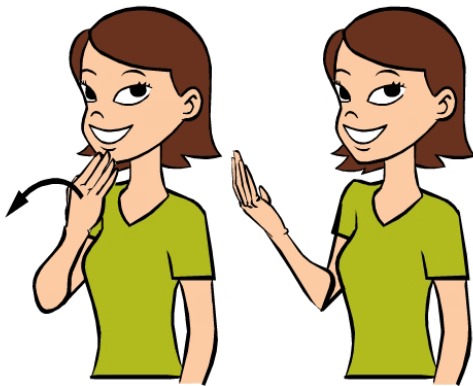
Ανατροφοδότηση...

- Τι θα κάνατε διαφορετικά σε σχέση με την αρχική σας σκέψη για τη συμμετοχή του μαθητή σε μια επικοινωνιακή δραστηριότητα;
- Γιατί θα κάνατε αυτές τις αλλαγές;

Απαραίτητες προϋποθέσεις πριν την εφαρμογή:

- Ανταπόκριση μαθητή σε όνομά του¹.
- Βλεμματική επαφή².
- Βασικές εντολές συνεργασίας (έλα, κάτσε, κοίτα, δείξε, δώσε, κάνε έτσι).
- Οριοθέτηση χώρου (αυστηρά ή πιο χαλαρά, π.χ. δουλεύω και σε χαλί, όχι αποκλειστικά σε τραπέζι, όταν στόχος είναι η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση). Ανάλογα με στοχοθεσία και επίπεδο μαθητή. Όχι μόνο διδασκαλία για τρόπο επικοινωνίας αλλά και συστηματική χρήση με κάθε δυνατή αφορμή (επικοινωνία σε πλαίσιο με στόχο σταδιακά τη γενίκευση των επικοινωνιακών δεξιοτήτων).
- Καλή σχέση – αλληλεπίδραση με μαθητή.
- Παροχή κινήτρου για συμμετοχή σε μια δραστηριότητα (πρόθεση επικοινωνίας)³.

Σας ευχαριστώ!

thank you

Βιβλιογραφία

- American Speech-Language-Hearing Association (ASHA)
<http://www.asha.org/public/speech/disorders/InfoAACUsers.htm>
- www.pecs-greece.com
- www.pecs.com
- Βογινδρούκας, Ι. (2005). «**ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟΝ ΑΥΤΙΣΜΟ - ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**», στο Διεπιστημονική Προσέγγιση Αυτισμός (σελ. 17-33), Εκδ. Ζωοδόχος Πηγή, Ηράκλειο.
- Κουρουπέτρογλου, Γ. & Λιάλιου, Σ. (2000). «Συμβολικά Συστήματα Εναλλακτικής Διαπροσωπικής Επικοινωνίας», ΕΚΠΑ- Τμήμα Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών, Αθήνα.
- Μάκατον Ελλάς <http://makatonhellas.gr/>